

OĞUZ TANSEL'İN DERLEDİĞİ VE YAZDIĞI MASALLARDA ÇOK SÖYLEMLİLİK¹

Mehmet Ali BAHAR²

ÖZET

Çocukların düşünsel ve kişilik gelişimlerine eşsiz katkılar sunan masallardan bazıları sözlü edebiyattan derlenerek yazılı edebiyata kazandırılmıştır. Yazılı edebiyata aktarım sürecinde bu masallara, yeni söylem katmanları eklenmiştir. Söylemin daha çok katmanlaşması ise doğal olarak bu metinlerde dilin doğal kullanımını yansıtmaya, kültürel ifade çeşitliliğini koruma ve aktarma gibi işlevleri olan çok söylemliliği belirginleştirmiştir. Türk sözlü geleneğinden derlenerek yazılı bağlama aktarılan masallar arasında Oğuz Tansel'in masalları önemli bir yer tutmaktadır. Tansel masallarının çok söylemlilik açısından incelenmesi bu noktada büyük bir gereklilik olarak belirmektedir. Bu çalışmada Oğuz Tansel tarafından derlenerek yazılan beş masalın çok söylemlilik durumu söylem çözümlemesi yönteminden yararlanılarak betimlenmiştir. Çalışmada incelenen masalların çok söylemlilik öğelerinden birçoğunu türe ait oylum içinde büyük oranda içerdiği, toplumsal ifade çeşitliliğini güçlü bir biçimde yansıttığı saptanmış olup bu metinlerin somut olmayan kültürel mirasın korunması ve çocukların farklı söylem örneklerini görmeleri açısından varsıl birer kaynak olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Masal, çok söylemlilik (heteroglosya), söylem.

¹ Bu makale, 15- 16 Ekim 2015 tarihinde düzenlenmesi tasarlanan ancak başka bir tarihe ertelenen “Türk Masal Dünyası ve Doğumun 100. Yılında Oğuz Tansel Sempozyumu”nda sunulmak üzere hazırlanmış bildirinin genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

² Arş. Gör.; Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü; mehmetalibahar(at)gazi.edu.tr.

HETEROGLOSSIA IN THE OĞUZ TANSEL'S COMPILED-WRITTEN TALES

ABSTRACT

Tales offer unique contributions to the intellectual and personality development of children and some of them are compiled from oral literature to written literature. During the compilation process, new discourse layers are added to these tales. This layering of discourse naturally signalises heteroglossia that has functions as reflecting natural use of language, protecting and transferring the diversity of cultural expressions. Oğuz Tansel's tales take important place within the written tales which compiled and transferred from Turkish oral traditions. At this point Tansel Tales are emerging as a major requirement in examining in terms of heteroglossia. In this research, the heteroglossia state of five tales compiled and written by Oğuz Tansel are described using the method of discourse analysis. It is found in this study that the examined tales largely include many elements of heteroglossia, within the tales social expression diversity is reflected strongly and also these texts are rich sources in terms of protection of the intangible cultural heritage and children to recognise the various examples of discourse.

Keywords: Tale, heteroglossia, discourse.

Bahar, Mehmet Ali."Oğuz Tansel'in Derlediği ve Yazdığı Masallarda Çok Söylemlilik". *idil* 5.19 (2016): 75-103.

Bahar, M.A. (2016). Oğuz Tansel'in Derlediği ve Yazdığı Masallarda Çok Söylemlilik. *idil*, 5 (19), s.75-103.

GİRİŞ

Türkiye’de kültürel tek tipleşme ve yaygınlaşan yabancı kültüre doğru bir kayma olduğu gözlenmektedir. Sözelimi herkes “Pamuk Prenses” ve “Yedi Cüceler” adlı masalları bilmekteyken bu masallarla benzer iletiler taşımaya karşın “Nardaniye Hanım ve Kırk Haramiler” veya “Dürdane Hanım” gibi Türk masallarını anımsayan kişi sayısı çok azdır (Oğuz, 2009:9-10). Böylesi kayıpların önlenmesi amacıyla yapılan çalışmalar arasında Gürel, Temizyürek, Şahbaz (2007: 48,50)’ın “yapay nitelikli veya yazınsal nitelikli masallar” olarak niteledikleri metinler önemli bir yere sahiptir. Oğuz Tansel’in sözlü edebiyat geleneğinden derlediği ve birtakım değiştirimlerle yazılı edebiyat bağlamına aktardığı masallar da bu türden metinlerdir.

Tansel, derlediği masallarla Pertev Naili Boratav ile Wolfram Eberhard’ın hazırladığı Türk Masal Tipleri Kataloğu’na en çok katkı yapan araştırmacı olmuş, birçok ödülle masal alanında kendini kanıtlamıştır (Sever, Karagül, 2014:174). Her metin türünde olduğu gibi Oğuz Tansel tarafından derlenen masalların da eğitim, çocuk edebiyatı, halk bilimi ve dil sosyolojisi açısından taşıdığı önem göz önünde bulundurularak çok boyutlu bir biçimde ele alınması masal incelemeleri açısından oldukça yararlı olacaktır. Metinlerle ilgili çok boyutlu yargıya ulaşılmasında ise 20. yüzyıl başlarında Bakhtin tarafından gündeme getirilen “çok söylemlilik”³ kavramından yararlanılabilir.

Bakhtin (2014)’e göre bir metinde çok söylemliliğin sağlanabilmesi için öncelikle yazınsal kanonlaşmadan kaçınılmalıdır çünkü yazınsal kanonlaşmanın olduğu yerde yazar sanki o dilde değil de o dil aracılığıyla konuşmakta, üretiminde toplumsal ve ideolojik ufukları dışlamakta, bir yazınsal üretimin tekil ve baskıcı bir söylem yapısının ötesine geçememektedir (75, 159). Oysa dilin doğal söylem ve düşünce olanaklarını içermek, diğer metin türleriyle yakın bir etkileşim içinde olmak masalların türsel bir özelliğidir. Bu özelliği sayesinde ki masallar yazınsal kanonlaşmadan oldukça uzak bir yapılanış arz etmektedir.

Çok söylemliliğin görüldüğü metinlerde farklı uluslara ait diller yoktur, tersine tek bir ulusa ait yalnızca bir dil ile birlikte aynı dil içinde yer alan farklı söylem biçimi ve biçimleri vardır. Ancak çok söylemlilik yalnızca farklı söylem biçim ve biçimlerinden ibaret değildir. Bireyden bireye, gruptan gruba göre farklılaşan kişisel edimler, metindeki karnavallığı oluşturan kullanımlar, Sokratik diyalog ve Menippos

³ Bakhtin’in Rusça “разноречие (*raznorechie*)” olarak andığı “çok söylemlilik” kavramı, İngilizceye “heteroglossia” olarak çevrilmiştir. Aynı kavrama Türk alanyazının da “dış seslilik”, “çok seslilik” veya “çoklu ses” adları önerilse de yazar tarafından bu çalışmada “çok söylemlilik” sözcüğünün kullanılması benimsenmiştir.

yerlisi gibi ögeler de çok söylemli yapıda yer alır (Cuşa, 2015: 23-64). Ayrıca metinde görülen yerel söyleyişler, tipik grup davranışları, meslek jargonu, yaş gruplarına göre farklılaşan söylem biçimleri, farklı toplumsal çevre ve geçici söylem modaları, sosyopolitik dil kullanımlarını içeren ögeler tıpkı bir orkestrada olduğu gibi estetik bir bütünlüğü oluşturarak çok söylemli yapının katmanlarından biri olur (Bakhtin, 2014: 37-38, 69).

Bakhtin çok söylemliliği romanın yazınsal özelliklerinden biri olarak ele almaktadır. Halbuki Allen (2000)'in metinlerarasılığın sözlü anlatılarda da araştırılmasını olanaklı gördüğü hatırlandığında, metinlerarasılığın özünü oluşturan unsurlardan biri olan çok söylemliliğin de sözlü anlatılar içinde yer alan masal türünden metinler incelenirken gündeme getirilmesi yanlış olmayacaktır. Nitekim Bakhtin (2014)'in *"Yazınsal dil, ister sözlü ister yazılı olsun, bizzat bir anlatım sistemi olarak sergilediği boyut açısından katmanlaşmıştır ve bu yönüyle çok söylemli bir yapıdadır"* (64). biçiminde açıkladığı kimi görüşleri de bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Öyle ki farklı kültür ve deneyimler, insan bilisinin en işlevsel ürünü olan dili de etkilemekte, sözcükleri toplum ve kişilere göre değişebilen farklı anlam, duygu, düş ve düşüncelerle işleyebilmekte; kültürün kılcal damarlarında farklı rollerin, sorumlulukların, yaşam biçimlerinin akmasından dolayı kişilerin gerçekliği algılama, düşünme ve dili kullanma biçimleri de farklılaşabilmektedir (Çolak Bostancı, 2009: 64). Dildeki bu farklılaşma ve diğer etkenler sonucunda söylem ve davranışlar ayrışmakta, söylem ve davranışın ifadesinde gözlenen çeşitlenmeler her tür metinde olduğu gibi masallara da yansımakta böylece "çok söylemli" bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Üstelik masal gibi geniş coğrafyalara yayılmış, çeşitli kültürlerin ortak paydasını oluşturan birçok değer ve anlatıyı içerdği kadar bir ulusun tarih öncesi çağlarından yakın dönemlerine kadar geçen bütün yaşantıları ve elde ettiği deneyimlerin mitolojik izlerini taşıyan, yerel olduğu kadar da ulusal olan; doğaüstü varlıklardan son derece sıradan kişilere kadar toplumun her kesiminden insanı bir araya getiren, usun sınırlarını zorlayan olay ve olgularla günlük yaşamı da kendi bünyesinde doğallıkla harmanlayan, insanın tasarlayabileceği hemen her türlü düşten ve yaşayabileceği bütün olaylardan kesitler sunan; satır aralarında tekerleme, şiir gibi birçok metin türünü içermekle birlikte zengin imgeleme, benzetme, eğretileme, atasözleri ve deyim kullanımı dağarcığına sahip bir yazın türünde çok söylemliliğin araştırılmaması önemli bir eksiklik. Bu eksiklik kuşaklardan kuşaklara, kişilerden kişilere damıtılarak, yeniden düzenlenerek üretilen; uzun erimli bir evrim sonucunda icra edildiği bağlama göre son hâlini alan anlatının sözlü edebiyat bağlamından yazılı edebiyat ortamına aktarılma sürecinde derleyici ve yazarın -bilinçli veya bilinçsiz ama her zaman kendi biçim ve algılayışlarına uygun düşen- değişimleriyle hem sözlü geleneğin hem de yazılı edebiyat kültürünün tınlarını bir arada taşıyan senfonik

ezgilerin ustaca örüntülediği çok katmanlı “palimses” yapılar içeren masallarda daha da belirginleşmektedir.⁴ Fakat masal gibi çocuk edebiyatı türlerinin araştırılmasında Bakhtin’in çok söylemlilikle ilgili görüşlerinden yararlanılması Nikolajeva (1996, 2005), Stephens (1992), McCallum (1999), Dorcas Yung (2014) ve Tandoi (2014) gibi son derece az sayıda uzmanın çabalarıyla sınırlı kalmış ve ne yazık ki alanyazın taramasında çok söylemli yapı kuramına göre metinlerin incelendiği Türk çocuk edebiyatıyla ilgili bir çalışmaya araştırmacı tarafından ulaşılamamıştır.⁵

Alanyazında gözlenen bu boşluktan hareketle bu çalışmada sözlü edebiyattan derlenerek yazılı edebiyata aktarılan masallarla ilgili çok boyutlu bir yargıya ulaşılmasına katkı sağlamak amacıyla örneklem olarak seçilen masallar Bakhtin’in çok söylemlilik kuramı doğrultusunda incelenmiştir.

Yöntem

Söylem çözümlemesi, yazın biliminde kullanılan yöntemlerden biridir (Kaplan, 2014: 39) ve “söylem”e odaklanır. Söylem kavramı, eylem ötesi düzlemde ideoloji, bilgi, diyalog, *anlatım*, *dile getiriliş biçemi*, *oylaşma*, güç ve gücün *yer değişimi*yle eyleme dönüşen dil uygulamalarına ilişkin süreç veya süreçler olarak tanımlanmakta; söylemin *toplumsal*, siyasi, kültürel, ekonomik alanlar gibi *toplumsal yaşamın* tüm yönleri ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Sözen, 1999’dan akt. Çelik, Ekşi, 2008).

Söylem çözümlemesinin “anlam” çeşitliliğini ve değişkenliğini araştıran ileri düzey yorum bilim ve sosyal gösterge bilim çalışması olmasının yanı sıra farklı disiplinlerden beslenerek gelişen ve bu farklı disiplinlerin kuramsal bakış açılarına dayanan zırlarla kuşatılmış bir çözümleme türü (Elliot, 1996, Potter ve Wetherell, 1987; Tonkiss, 2006’dan akt. Çelik, Ekşi, 2008) olduğu sıkça dile getirilmektedir.

Söylem çözümlemesi her ne kadar dil bilim çalışmalarından kaynaklansa da bu yöntemin derinleşmesi ve yaygınlaşması Bakhtin’in görüşleri aracılığıyla olmuş, onun ürettiği “söylem” kavramını temel alınarak günlük tümceler ve metinlerin söylenme bağlamına dikkat edilerek oluşturulduğu kabul edilmekte, metin veya konuşmada kullanılan dilin ayrıntılı olarak incelenmesini ön görülmekte, bir soruna ilişkin kesin çözümler sunulmamasına karşın aynı sorunun daha kavrayıcı bir bakış

⁴ Nitekim Barthes (2007)’e göre sözlü dil ile yazılı dil eşit ve evrensel bir biçimde dili bölümler (49-50). Bu bölümlemenin uyumlulaştırılarak veya çarpıştırarak bir araya geldiği derlenerek yazılı yazına aktarılan masallarda çok söylemliliğin olması kaçınılmaz görünmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Barthes, R. (2007). *Yazı Üzerine Çeşitlemeler- Metnin Hazzı*. (Çev. Demirkol, Ş.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

⁵ “Çocuk Edebiyatında Dilin İdeolojisi: Anlatı Bilimsel Yaklaşım” adlı çalışmada Bakhtin’in görüşlerine yer verilmektedir. Ancak çalışmanın kapsamına uygun olarak Bakhtin’in anlatılardaki sözlerin ideolojiyi yansıtımlarıyla ilgili görüşlerine kısaca değinilmekte, “çok söylemlilik” bağımsız bir biçimde araştırılmamaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Tüfekçi Can, D. (2013). “Çocuk Edebiyatında Dilin İdeolojisi: Anlatı Bilimsel Yaklaşım”. *Dil Araştırmaları*, 12, 191-213 ss.

açısıyla algılanmasına olanak tanınmaktadır (Akturan, Domaç, Semiz, Tosun, Tahminciler, Bağcı, 2013: 26).

Metin; içinde gerçekleştiği durum, bağlam ve dinleyici/ okuyucu ile kurduğu bağ ile anlam kazandığı için söylem çözümlemesinde söylem ile ortaya çıktığı sosyal bağlam, karşılıklı bağlantıları izlemekte kullanılır (Erdoğan ve Korkmaz, 2002; Cevizci, 1999'dan ve Newham, Pantebre, Spark, 1999'dan akt. Balcı, 2013: 192, 195). Bu açıdan söylem çözümlemesi sözcükler veya metinlerin ötesinde bir incelemeye yönelir (Berger, Luchman, 1966; Bourdieu 1990; Geertz 1973'ten akt. Hopf, 2004: 33) ve metinlerin büyük yapılarındaki çok söylemliliği saptamada kullanılabilir.

Söylem çözümlemesinde üzerinde uzlaşma sağlanan tek bir yöntem veya desen olmadığı için araştırmacılar ellerindeki verilerin niteliğine ve amaçlarına göre araştırma deseni ve tekniğini kendileri oluşturmaktadırlar (Gür, 2013: 189). Ancak alanyazında söylem çözümlemesinin aşamaları şu biçimde gösterilmektedir: örneklem belirleme, veri toplama, verilerin çözümlemesi ve araştırma bulgularının sunulması (Akturan, Domaç, Semiz, Tosun, Tahminciler, Bağcı, 2013: 32-36; Balcı, 2013: 200-202; Çelik, Ekşi, 2008: 109-113). Çalışmada söylem çözümlemesinden masalların çok söylemli yapısını saptamada bu aşamalar izlenerek yararlanılmıştır.

1. Örneklem

Söylem çözümlemesinin kullanıldığı araştırmalarda dilin kendisine odaklanması, çalışma evrenindeki bütün birimler yerine betimlenebilir büyüklükte bir örneklem oylumunun ele alınmasını zorunlu kılmakta (Elliot, 1996: 66'dan akt. Akturan, vd., 2013: 32) ve örneklem büyüklüğünden daha çok özgün araştırma sorularıyla ilgilenilmesini öne çıkarmaktadır (Sözen, 1999'dan akt. Çelik, Ekşi, 2008: 110). Ayrıca söylem çözümlemesi gerçekleştirilirken Morse (2000, 2001)'a göre örneklem oylumu araştırmanın alanı, konunun ve verilerin niteliği, araştırma deseni ve örtük verilerin kullanımına dikkat edilerek hesaplanmalıdır (akt. Balcı, 2013: 201).

Sözden yazıya aktarılma sürecinde üzerinde yazar/aktaranın birtakım müdahalelerde bulunduğunu dile getirdiği⁶ için Oğuz Tansel tarafından “yeniden

6 Tansel, derlediği masallarda kendisinin yaptığı değişiklikleri şu sözlerle açıklamaktadır: Sözlü gelenekte masalı tatlandırın yinelemeleri attım. Masallarımı bazı masalcıların yaptığı gibi tekerlemeler, yuvarlamalara boğmadım. [...] “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, vaktin birinde kalıp sözleri yerine bazı masallarda “ilksiz mavi urunda, mavi vaktin birinde” sözlerini kullandım. Yöresel ağız özelliklerinden kurtarıırken bazı sözcüklerde halk deyişini korudum: “vaktin yerine vaktin, padişah yerine padişah...” gibi. Yabancı sözcüklerin yerine Türkçelerini kullandım. [...] Masalcının söylediği deyimleri olduğu gibi aldım. “Şahnazar, Cihanşah” gibi masal adlarını değiştirdim, [...] Çekimli fiillerde biteviyeliği bozmak için zaman değişikliği yaptım. Böylece masalların çatısını bozmadan, halkbilimi değerini koruyarak yeniden yazdım (Bakınız: Tansel, 1976: 140-141'den akt. Polat, Ö. F. (2009). Oğuz Tansel'in Masallarında Çocuk ve Eğitim Teması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Çanakkale, 25 ss.)

üretilen” masallar dikkat çekmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada Oğuz Tansel’in 1943 ile 1945 yılları arasında Amasya’nın Ziyedere köyünden, o zaman elli yaşlarında bulunan, okuma yazması olmayan Emine Uyaroğlu’ndan derlediği ve daha sonra yayımladığı “Üç Kızlar” adlı kitapta bulunan “Cevahir Yumurtası”, “Altın Ne, Gümüş Ne, Bakır Ne?”, “Üç Kızlar”, “Taş Evin İki Kızı”, “Padişahın Bir Kızı” adlı masallar; Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel (2012: 90-91) tarafından “bol çeşitli amaçlı örnekleme” yolu olarak adlandırılan örnekleme biçimiyle seçilerek incelenmiştir.

b. Veri Toplama

Okuma, söylem çözümlemesinde başvurulana veri toplama yoludur. Bu aşamada verilerin toplanacağı metinlerin bütünlük ve tutarlılığının sağlanmış olmasına dikkat edilmeli, söylem çözümlemesindeki tutarlılığın söylemdeki doğal olguları bulmak olduğu unutulmamalıdır (Mil, 2007’den akt. Çelik, Ekşi, 2008: 110-11). Bu nedenle çalışmaya başlamadan önce incelenen kitabın bütünlüğü ve tutarlılığı diğer özgün basımlarıyla karşılaştırılarak doğrulandıktan sonra söylemin içeriğindeki iletilerin ayrıştırıldığı okuma işlemi yapılmıştır.

c. Verilerin Çözümlemesi

Söylem çözümlemesinde yorumcu bir bakış oluşturmak için yinelemeli, tümevarımcı bir biçimde kodlama, sınıflandırma, bağlamı çözümleme ve yeniden bağlam oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır (Balci, 2013: 202). Bu nedenle çalışmada örneklemin ilk okunuşundan sonra araştırmanın bulgularına göre ana kodlar “dil içi söyleyişsel farklılıklar”, “farklı söyleyiş ve davranış biçimleri”, “Menippos yergisi örnekleri”, “Sokratik diyalog örnekleri”, “karnaval unsur örnekleri” olarak belirlenmiştir.

Çalışmada birinci kod altında “yerel söyleyişler”, “konuşma diline ait genel kullanımlar”, “örtmeceli söyleyişler”; ikinci kod altında “cinsiyete göre farklılaşan söylem ve davranışlar”, “yaşa ve duygusal duruma göre farklılaşan söylem ve davranışlar”, “ekonomik durum ve toplumsal konuma göre farklılaşan söylem ve davranışlar”; üçüncü kod altında “anlık değişim ve dönüşümler”, “olağanüstü olaylar”, “gülünç durumlar”, “skandal sahneleri”, “kendi kendine konuşmalar”, “aşırı duygular”, “türler arası geçiş/geleneksel metin türünden kopmalar”, “uç yoksulluk görüntüleri”, “alışılmadık davranışlar”, “kötü içerikli/kaba söylemler” ele alınmış, diğer ana kodlar ise herhangi bir alt koda ayrılmadan çözümlenmiştir.

BULGULAR⁷

Çalışma sürecinde ulaşılan bulgular verilerin çözümlemesinde belirlenen kodlara göre aşağıda açıklandığı gibidir.

a. Dil İçİ Söyleyişsel Farklılıklar

Yerel Söyleyiş Biçimleri⁸

Masal kitabında yazılı edebiyata aktarılırken korunan yerel söyleyişler şunlardır⁹: “dönüp *ağmak* (dönüp dolaşmak, dönüp aşmak)” (s.44) , “*bakıcı* (falcı)” (s.39, 44, 46, 50), “*bedel* (merdiven)” (s.40, 52), “*bezek* (süs, mücevher)” (s.41,86), “*bunlu* (sıkıntılı)” (s.41), “*çevre* (başörtüsü)” (s.73, 78), “*çimeyim* (yıkanayım)” (s.19), “*çimdiğin* (yıkandığın) su” (s.22, 23), “*çimerek* (yıkılarak)” (s.23), “*çimince* (yıkınca)” (s.77), “*dedesiz* (yüreksiz) ciğersiz kuş eti” (s.18), “*düşelik* (nasip, pay)” (s.67, 69), “*gıbal* (biçim, görünüş)” (s.44, 70), “*gürpedek* (birden bire, ansızın)” (s.62), “*heğ* (küfe)” (s.77,80), “*meteli* (masalı) dinlemeyenin” (s. 12), “*sayrı* (hasta)” (s.41, 42, 70, 86), “*sayrıldım* (hastalandım)” (s.17), “*sayrıldın* (hastalandın) mı?” (s.17), “*sayrılık* (hastalık)” (s.18, 48, 62, 69), “*şarkadak* (şak diye ses çıkararak)” (s.76), “*sur* (talih)” (s.40, 46, 47), “*örge* (organ, keçi kılından yapılmış ip)”¹⁰ (s.70), “*pırdak* (birden bire –uçmak için-)” (s.16, 82), “*tola* (tahta kova)” (s.40, 42), “*türlü tevir* (türlü türlü, türlü biçimli)” (s. 41, 50).¹¹

Konuşma Diline Ait Genel Kullanımlar¹²

Masal kitabında konuşma dilinde sıkça rastlanan kullanımlardan şunlara yer verilmiştir: “*bi yol* (bir kere)” (s.16, 21, 74), “*bir yolcuk* görmek (yalnızca bir kere görmek)” (s. 64), “*gitmekliğim* gerek (gitmem gerek)” (s. 22), “*hık mık*” demek (kem küm etmek)” (s.26), “*gıdır mıdır* konuşmak (mırıltıyla konuşmak)” (s. 28), “*emmi* (amca)” (s.33), “*bi tecik* (bir tanecik)” (s. 48, 51, 68), “*bi şey* (bir şey)” (s. 56), “*bundan kelli* (bundan sonra)” (s.56, 66), “*nettin* (ne ettin, ne yaptın)” (s. 62), “*çoğumuş* (çokmuş)” (s.11) “*yoğumuş* (yokmuş)” (s.11), “*ellenip ayaklanmak* (hızlıca hareket

⁷ İncelenen masalların künye bilgilerinin sık tekrarı dolayısıyla yalnızca kitap sayfa numaraları verilmiştir.

⁸ Yerel söyleyişler ile ölçünlü Türkçe ve Türkçe duyarlılığını yansıtan kullanımlar arasındaki ayrım, Türk Dil Kurumunun Genel Ağ sayfasında yer alan Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü veri tabanından ulaşılan Derleme I-II Sözlükleri (1965) ve Türkçe Sözlük (2009) ve Çağdaş Türk Dili Derneği Türkçe Sözlük (2015) temel alınarak belirlenmiştir.

Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü için bakınız: www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas

⁹ Yerel söyleyişler kimi sözcüklerde ses birimi düzeyinde ölçünlü söyleyişten farklılaştığı için aldığı eklerle, kimi zaman da oluşturdıkları deyim öbeklerin bütünü korunarak gösterilmiştir.

¹⁰ Masaldaki bağlam, sözcüğün her iki anlamda kullanılmasına uygun düşmektedir. Bu nedenle sözcüğün iki anlamı da yukarıda açıklanmıştır.

¹¹ Masallarda geçen şu sözcüklerin anlamları Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü veri tabanında bulunmadığı için yerel söyleyiş özelliği taşıdığından emin olunan sözcüklerle birlikte sıralanmamıştır: “*teyi* (parça)” (s. 50), “*Peri kızının öpüklüsü* (Peri kızının büyüleyip birleştiği kişi)” (s. 56), “*çit* (bir tür anahtar, kilit)” (s. 59, 64).

¹² Burada ses düzeyinde ölçünlü dilden farklılaşan kullanımlar ile yazılı yazında sıklıkla rastlanmayan kimi sözcüklere yer verilmiştir.

etmek)” (s. 50), “*nere* (nereye)” (s. 76), “*hele* (vurgulama, merak belirtme ve uyarma durumlarında konuşma dilinde ölçünlü dilde yazılmış metinlerde olduğundan daha sık kullanılan bir tür bağlaç)” (s.77).

Örtmeceli Söyleyişler

Masallarda yer alan örtmeceli söyleyişler şunlardır: “*küçük su dökmek* (idrarını yapmak, işemek)” (s. 19), “*küçük suyuna çıkmak* (işemek için gitmek)” (s. 20), “*ayakyolu* (tuvalet, hela)” (s. 42), “*yüklü* (gebe)” (s. 56), “*yolcu* (bebek)” (s. 82).

b. Farklı Söyleyiş ve Davranış Biçimleri

Cinsiyete göre Farklılaşan Çevre, Söylem ve Davranışlar

İncelenen masallarda cinsiyete göre farklılaşan söylem ve davranışlarla toplumsal bağlam arasında yakın bir ilişki vardır. Ancak masallardaki sözcelerinin çok az bir bölümü salt cinsiyete bağlı edim ve içeriğe sahiptir. Ayrıca cinsiyet rolleriyle meslekler arasındaki ilişki, incelenen masallarda öylesine iç içedir ki mesleki jargonun cinsiyetten ayrı ele alınabileceği örnekler son derece azdır. Bu nedenle cinsiyete göre farklılaşan söylem ve davranışlar başlığı altında yer alan bulguları; cinsiyet, cinsiyete bağlı toplumsal rollere göre biçimlenen edimler olarak düşünmek doğru olacaktır.

İncelenen masallarda yansıtılan toplumsal bağlama göre erkek, evini geçindirmekle sorumludur ve bunun için zor da olsa birtakım işler yapmalıdır. Bu nedenle masallarda erkekler daha çok dışarıdaki yaşamla ilişkili varlıkların gösterildiği bir ortamda bu sorumluluğu hatırlatan işler yapmaktayken betimlenmektedir. Sözgelimi “Cevahir Yumurtası” adlı masalda adam evini geçindirmek için her gün dağa oduna gitmekte, kestiği odunları kente getirip satmaktadır. Bu süreçte erkeğin yaptığı işlemler arasında odun kesmek, kestiği odunları “denklemek”, yükü hayvana sarmak vardır. Oğulları ise büyüdüklerinde taş çekecek, çiftçilik ve bekçilik yapacaklardır.

Kadın ise incelenen masallarda çoğu kez çocuklarına bakmak, yemek pişirmek, temizlik yapmak zorundadır ve daha çok ev içindeki davranışlarıyla anlatılır. Örneğin aynı masalda oduncu yumurtayı, sarraf ise değerli kuşu kendileri pişirmemekte, bunu yapmayı kadından istemektedir.

Masaldaki bağlamın kadınlara bıraktığı bir sorumluluk da çocukları korumaktır. Gerçi “Cevahir Yumurtası” adlı masalda oduncunun karısı, korumak bir yana sevgilisinin istemesi üzerine çocuklarını dövmeye yeltense de çocuklara bakma ve koruma işi önce babaanneye, ardından halaya aktarılmakta, daha sonra da beklenmeyen bir durum sonucu yabancı bir yaşlı kadın –para karşılığı da olsa- çocuğa kol kanat germektedir. Masallarda çocukları koruma ve onlara bakma işinin ancak ve ancak eşleri öldüğü veya evden ayrı düştüğünde erkeklere düştüğü görülmektedir.

Nitekim aynı masalda büyük oğlanın karısı kaçırıldıktan sonra çocuklarını korumaya çalışması; ancak birini suya, diğerini kurda kaptırarak bu işteki becerisizliğini göstermesi, üstelik çocuklarının her ikisini aynı anda yitirmesine karşın buna çok aldırmayarak “*Belki analarını bulurum.*” (s. 27) diyerek yoluna devam etmesi de bu minvalde değerlendirilebilir.

Üstelik masalarda yansıtılan bu sözsüz kural, padişah kızı için dahi yumuşatılamamaktadır. Öyle ki “Padişahın Bir Kızı” adlı masalda padişahın kızı diğer masalarda yer alan şehzadeler gibi dışarıda gezmemekte, askerleri idare etmemekte, uzak yolculuklar yapmamaktadır; önce saray içinde gergef işlemekte daha sonra da babasının kendisine yaptırdığı -yine bir kapalı uzam olan- hamamı işletmektedir. Aynı masalda prensese yardım edecek genç erkek para kazanmak için ormana odun toplamaya çıkınca, annesi de evden çıkıp prensesin hamamına gitmektedir. Kadının dış yaşamda erkeğe bağımlılığı o denli zorunlu bir uygulamadır ki genç çocuk ormandan uzunca bir dönem gelmemesine karşın kadın bulunduğu yerden ayrılarak çocuğunu aramaya gidememekte, olduğu yerde beklemektedir. Hatta hem giderken hem de dönerken evle hamam arasındaki mesafeyi de ancak yanında oğlu varken kat etmektedir. Prenses gergefini kaçırın kuşu bulmak için her ne kadar yoksul kadınla gencin evine kadar ortalık ağarmadan gizlice gidebilse de yine o gençle “kardeş” olup onu yanına almadan gergefinin peşine yalnız düşmemektedir. Aynı masalın kahramanlarından olan bey karısı da yine oğlunun yasını ev içinde tutmakta, yalnızca evdeki hizmetçi kadınlarla olan iletişimiyle sahnelenmektedir.

Önceki masalarda olduğu gibi “Altın Ne, Gümüş Ne, Bakır Ne?” adlı masalda da vezirlerin dahi yanıtlayamadığı bir soruyu yanıtlayacak kadar zeki, kendisine gönderilen armağanlardaki eksilmenin ayırımına varacak kadar gözü açık ve bunu şifreli bir biçimde muhatabına bildirecek kadar da akıllı olmasına karşın küçük kızın bütün davranışları yine ev içinde gerçekleşmekte, ev dışındaki bir edimine yer verilmemektedir.

Kadınların ev dışına çıkmamalarının tek istisnası ise ancak kız çocuklarının annesi ve babasından her ikisinin de ölmesi durumunda işlemektedir. Bu durum “Üç Kızlar” adlı masalda anne ve babaları ölen ve yapayalnız kalan kızların dış yaşamda varlık göstermelerinde örneklendirilmektedir. Ne var ki bu kızların kullandıkları araç ve gereçler at, eşek; balta, kazma, kürek değil hamur tezgâhı, su kovası, iğne, ipliklidir.

İncelen masallardaki kadınların bir diğer özelliği de erkekler kadar fiziki açıdan güçlü olmamalarıdır. Söz gelişi “Cevahir Yumurtası” adlı masalda büyük oğlanın karısı Kervancıbaşı tarafından kolundan yakalanarak kolayca kaçırılabilir veya “Taş Evin İki Kızı” adlı masalda annesi tarafından suya atılan kız, buna hiçbir zaman direnmemektedir.

Masallarda yer alan salt cinsiyete bağlı edimlerinse neredeyse tamamı erkek kahramanlara aittir. Bunlar “Cevahir Yumurtası” adlı masalda ergenlik döneminde olan erkek çocuğunun güzel bir kızı sık sık görmeye gitmesi ve bundan keyif alması ve Kervancıbaşı’nın evli bir kadını vahşice kaçırmada görülmektedir. Aynı güdünün diğer örnekleriye “Taş Evin İki Kızı” adlı masalda farklı ülkelerde yaşayan iki padişah oğlundan birinin yalnızca serçe parmağını gördüğü “*Parmağı bunca aksa, teni güllercedir.*” (s. 59) diyerek bir kıza tutulması, ikincisinin ise bu şehzadeden duyduğu sözlerden etkilenerek aynı kızı şiddetle arzulamasında okurların karşısına çıkmaktadır. Ayrıca “Cevahir Yumurtası” ve “Üç Kızlar” masallarında eşlerini aldatan kadınların, “Padişah’ın Bir Kızı” adlı masalda düğünleri olmadan birlikte olan iki âşığın edimlerini de cinsel kökenli davranışlar arasında ele almak mümkündür.

Yaşa ve Duygusal Duruma göre Farklılaşan Söylem ve Davranışlar

Kurmacadaki kişilerin yaşları ve içinde bulundukları duygusal durum, söylem ve davranışların ayrışmasını belirleyen unsurlardan biridir. İncelenen masallarda yaşlanan erkek ve kadınların daha androjen bir kimlik kazandıkları gözlenmekte, her iki cinsiyette de yaşlılık döneminde koruma ve sevgi duygusunun daha öne çıktığı görülmektedir. “Cevahir Yumurtası” adlı masalda babaannenin torunlarını korumaya çalışması, “Altın Ne, Gümüş Ne, Bakır Ne?” adlı masalda eşini ısrarlarıyla bıktıran vezirlere yaşlı kadının karşılık vermesi, “Üç Kızlar” adlı masalda yaşlı adam ve kadınların benzer biçimde davranışları bunu örneklemektedir.

İncelenen masallarda yaştan bağımsız gelişen söylem ve davranışları biçimlendiren kimi duyguların örneklerine de rastlanılmaktadır. “Cevahir Yumurtası”ndaki adam eşine “*Hatun(um)!*” (s. 13,15) sözüyle seslenirken sevgisini göstermektedir. Oysa eşi kendisini ileride aldatacaktır ve bu sevgisizliğin bir göstergesi olarak kocasına özel bir biçimde hitap etmemektedir.

Masallarda kişiler sevdiklerine karşı şefkatli bir tutum sergilerken, kendilerini veya sevdiklerini aldatan, onlara zarar verenlere karşı sert bir biçimde tepki göstermektedir. “Cevahir Yumurtası”nda babaannenin, “Üç Kızlar” da beyin, “Padişah’ın Bir Kızı” nda ise bir hanımın tavırlarında görülen değişiklik bunu örneklemektedir.

Ekonomik Durum ve Toplumsal Konuma göre Farklılaşan Söylem ve Davranışlar

“Cevahir Yumurtası” adlı masalda oduncu ve ailesi yoksuldur. Bu yoksulluk onlara hızlıca varıl olmanın düşlerini kurdurmaktadır. Ayrıca varıl olmak da daha çok kazanma isteğinin gelişmesini engellememektedir. Nitekim incelenen masalda sarraf çok varıl bir durumdayken türlü erdem dışı davranışlara tenezzül ederek başkasına ait bir gelir kaynağını ele geçirmeye uğraşmaktadır. Hem varıllıkla

yoksulluğun hem de aynı varlığa ilişkin farklı kişilerin görüşlerinin çarpıştığı bu masalda yoksul kişiler bir anda varıl bir duruma gelebilmekte, varlıklı kişiler de bir anda sahip oldukları her şeyi yitirebilmektedir. Böylelikle aynı kişilere ait farklı dönemlerde geliştirilen farklı söylem ve davranış göstergeleri masalda izlenebilmektedir.

"Üç Kızlar" adlı masalda ise ekonomik durumu doğrudan yansıtmaya açısından son derece önemli sözceler bulunmaktadır. Bunların tamamı masal kahramanlarından en büyük kıza aittir. Büyük kız, en küçük kardeşini sokaktaki falcıya gitmek istediğinde "*Kardeşim bizim bakıcıya verecek paramız yok.*" (s. 39) diye reddetmekte, kardeşi ise onu ancak "*Bugün her günküden çok su sattım.*" (s.40) savını öne sürerek ikna etmektedir. Keza kuyudan su çektikleri kovanın ipi koptuktan sonra parasızlıktan bütün yiyecekleri tükenince en büyük kızın "*Kardeşlerim, bu gidişle açlıktan öleceğiz.*" (s. 40) demesi ve çoğu insan için korkunç bir iş olan yer altına inmeyi göze alması, masalın ilerleyen bölümlerinde anılarını anlatanlara bedava tabla dağıtan tablacının yanına götürmeye zorlayan küçük kardeşine "*Kardeşim, ekmek kavgasından ne gördük ki.. Ne söyleyeceğiz adama...*" (s. 45) biçimde karşılık vermesi de yine ekonomik durumdan kaynaklanmaktadır.

"Taş Evin İki Kızı" adlı masalda ise yalnız yaşayan yaşlı bir kadın, kızını evlendirerek gelir elde etmektedir. Öz çocuğuna talip çıkması için türlü oyunlara başvuran kadın, kızını isteyenlerden yüklü miktarda mücevherat almakta, sonra başkasıyla yeniden evlendirebilmek için kızı düğün esnasında suya atmaktadır.

"Padişahın Bir Kızı" adlı masalda ise bir baba kızının canı sıkılmasını diye hamam yaptırmakta, bu hamamda halkına ücretsiz hizmet etmektedir.

İncelenen masallarda toplumsal konum ekonomik durumla yakından ilişkili gösterilmektedir. Öyle ki "Cevahir Yumurtası"nda büyük oğlan başlarına gelen ekonomik felaketler sonrasında karısına başka bir şehre gitmeye karar vermesindeki gerekçeyi anlatırken "*Dostlarımız "vah vah" der; düşmanlarımız "oh oh olsun" der.*"(s. 24) demektedir. Aynı kişi, varlıklı iken bir çiftliğin beyidir, yoksullaştığıdaysa bir köyün muhtarından emir alıp gece gündüz çalışan bir bekçidir.

c. *Menippos Yergisi*

Menippos yergisinde gülünçlük veya ciddiyet perdesinin bir anda açıldığı anlık değişimler, taşlamalar, kendi kendine konuşmalar, otorite konumundan gülünç duruma düşmeler, her türlü özgür fantastik hâller, uç yoksulluğun egemen olduğu sürem ve uzamların normal bir akış içinde sergilendiği anlar, ölümlerle yapılan konuşmalar, kuşbakışı bir açıdan yapılan gözlemlerle yaşamda köklü bir değişim doğuran izlenimler, delilik derecesindeki tutkular, doğaüstü varlıklarla kurulan

iletişimler, skandal sahneleri; bilgenin cahilleşmesini, imparatorun köleleşmesini, ahlaksal yozlaşma ve arınmaları içeren yaşantılar; bilinmeyen topraklara insanüstü güçler kullanılarak yapılan geziler, toplumun varlık ve güç kavramlarıyla ilgili ütopyalarını gösteren oluşlar ve farklı metin türlerinin iç içe girdiği biçemlere yer verilerek gerçeklik yeniden sorgulanır. Ayrıca Menippos yergisinde kralın gülünç bir şekilde tahta çıkarılması veya tahttan indirilmesi, “ritüelin gülmesi” olarak adlandırılan güneşin (en büyük doğa varlığının) batmaya ve doğmaya zorlandığı görünümünün sunulması, ölüme gülme veya ölüyü güldürmeye çalışma gibi krizler, bir meydanda toplanılarak gerçekleştirilen düğünler, şenlikler, yas törenleri, kaotik ortamlar veya benzer özellikler taşıyan karakter çiftlerine aynı anlatıda yer verilmesi gibi “karnaval” unsurları da önemli yer tutar (Bakhtin, 2014: 211-230). Bunun yanı sıra normal davranışlardan sapmalar; argolu, küfürlü veya yersiz, yakışıksız konuşmalar Menippos yergisini oluşturan diğer kurgu öğelerindendir (Ünal, 2015). Bu bilgilerden hareketle incelenen masalarda bulunan Menippos yergisi unsurları şunlardır:

Anlık Değişim ve Dönüşümler

Masal türü için doğal bir özellik olan olağanüstü değişim ve dönüşümler Bakhtin (2014: 211-225)’e göre Menippos yergisi içinde ele alınmalıdır. Nitekim incelenen masalarda da ani değişim ve dönüşüm örneklerine sıkça rastlanılmaktadır.

“Cevahir Yumurtası” adlı masalda, annelerinden ve sarraftan kaçan iki çocuğun bir anda çıkan fırtına sonrasında kendilerini başka ülkelerde bulmaları, küçük çocuktan kuşun yüreğini bir başkası alınca yerle göğün karışması ve çocuğa yardım edecek üç perinin ortaya çıkması, bu perilerin verdiği beyaz gül koklatılınca küçük çocuğa tuzak kuran kızın eşeğe dönüşmesi ve bunun ardından çocuğun ani bir karar alarak taş çekmeye başka bir ülkeye gitmesi masaldaki ani değişim ve dönüşüm örneklerinden bazılarıdır. Büyük oğlanın ise bir anda bütün varlıklarını ve ailesini kaybederek bir anda yoksullaşması ve daha sonra alışılmadık biçimde hakan seçilerek eskisinden daha güçlü ve varıl olması masalda yaşanan diğer ani olaylardır.

Padişahın oğlunu bir doktorun yaptığı büyü ile bir anda öldürüp bir anda diriltmesi ise “Üç Kızlar” adlı masalda iki kez tekrarlanan ani değişim/dönüşümdür. En küçük kızın şehzadeye yapılan büyüü bozmasıyla peri kızının bir anda kuşa dönüşmesi ve bunlar yaşanmadan birkaç saniye önce şehzadenin konuşmaya başlaması da sözü edilen masaldaki ani dönüşümlerdir.

“Taş Evin İki Kızı” adlı masalda annesinin suya attığı kızın yeryüzüne geldiği anlarda da ani değişimler gerçekleşmekte, kız/kızlar su altından bilinen yaşam

düzlemine balıkların aracılığıyla ani bir geçiş yapmaktadırlar.¹³ Aynı masalda kızın serçe parmağını görür görmez veya kızla ilgili anlatılanları iştir iştirmez şehzadelerin bir anda tutkulu âşığa dönüşmeleri de bu kapsamda değerlendirilebilir.

“Padişahın Bir Kızı” adlı masalda periler ülkesindeki bir havuza girmeleriyle kuşların yiğit ve alımlı genç erkeklerle dönüşmesi, bu erkekler arasında yer alan periler beyinin büyü bozulunca normal hâlini alması ani değişimin yaşandığı diğer olaylardır.

Olağanüstü Olaylar

Her ne kadar ani değişim ve dönüşümlerin birçoğu masallarda olağanüstü durumlar sonucunda gerçekleşse de bunların dışında kalan fakat anlatıda süregelen bir doğal bağlam veya başka bir deyişle sıradan bir olgu olarak değerlendirilmesine karşın gerçek dünyada karşılığı bulunmayan durum ve olaylar bu çalışmada “olağanüstü olaylar” başlığı altında incelenmiştir.

“Cevahir Yumurtası” adlı masaldaki olağanüstülükler bir kuşun yüreğini yiyen çocuğun dokunduğu suyun altına dönüşmesi, ciğerini yiyen çocuğusa dokunduğu suyun gümüşe dönüşmesiyle başlar. Ayrıca kuşun yüreği ve ciğeri bir başka olağanüstü özellik daha göstermekte, kendilerini yiyenlerin midesinde sindirilmeksizin durmaktadır. Bu durum, sarrafın çocukların yemiş olmasına rağmen kuş yüreği ve ciğerini geri istemesi, dünyalar güzeli kızın küçük çocuğu kandırarak kuşun yüreğini oğlanın ağzından almasıyla okuyucu/dinleyicilere belirtilmektedir.

“Cevahir Yumurtası”nda bir dervişin ve “Üç Kızlar” adlı masalda ise bir falcı kadınının gelecekte haber vermesi ve bunların doğru çıkması da metinlerde yer alan bir diğer olağanüstü olaydır.

Ayrıca “Üç Kızlar”, “Padişahın Bir Kızı” adlı masallarda yer altında devlerin yaşadığı ayrı bir ülke olması, bir ağacının istenildiğinde eğilerek kimi insanları sırtına

¹³ Aslında bu durum, küçük çocukları dövülme kurtaran ve suyu altına, gümüşe çevirme gücünü onlarda bırakan fırtına ile büyük bir benzerlik taşımaktadır. Annesi tarafından suya atılan korumasız ve masum kız, balıklar tarafından sahiplenilmekte ve ancak onlar izin verdikleri zaman yeryüzüne dönebilmektedir. Balıklar, kızı yeryüzüne göndermeyi geciktirerek annenin yaptığı davranıştan pişman olmasını sağlamakta, sakladıkları kızın birebir benzerini bu kıza duydukları derin özlem nedeniyle genç erkeklerin birbirine girmemeleri için oluşturmaktadır. Kimi araştırmacılar balık motifinin karadaki fırtına ile eş değer olduğunu dile getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında fırtına ve balıklar, hem küçük erkek çocuklarını hem de annesine karşı koyamayan kıızı koruyan doğa içinde gözlemlenen ancak doğaüstü bir hüviyeti olan olgulardır. Ayrıca balık, bolluk, bereket ve üreme ile de ilişkilendirilmektedir. Masalda kızın ikizinin türemesi ve her ikisinin birlikte yeryüzüne gönderilmesi ve ardından başarıyla gerçekleşen düğünlerin görülmesi de bununla ilgili olabilir. Balığın mitolojik işlevleri ile fırtına arasındaki koşutluğu için bakınız: Çoruhlu, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabaal, s. 167.

alıp gizlemesi, perilerin varlığı ve insanları büyüleyebilmeleri, normal bir çocuk doğurabilmeleri gibi olaylar masallardaki birçok olağanüstü olaylardan bazılarıdır.

“Taş Evin İki Kızı” adlı masalda annesi tarafından suya atılan kızın, “Üç Kızlar” adlı masalda ise bir şehzadenin yerin altına gömüldükten sonra canlı bir biçimde yeryüzüne çıkmaları da olağanüstü olaylardır. Üstelik “Taş Evin İki Kızı” adlı masalda ikinci kez yeryüzüne çıkarken kızın tıpa tıpa bir benzerinin yaratılması ve bütün sakatlıklarının giderilmesi olağanüstü bir olaydır. Aynı masalda söğüt altında dinlenir veya uyurken padişah oğlunun gördüğü rüyanın, yaşlı kadına bilinmeyen bir âlemden söylenenlerin doğru çıkması da yine olağanüstü özellik taşımaktadır.

Gülünç Durumlar

“Cevahir Yumurtası” adlı masalda yumurtanın gerçek değerinin ne olduğunu sorgulamadan, bu yumurtayı yumurtlayan kuşu yakalayarak bir başkasına teslim etmekte beis görmeyen, daha sonra karısının itirazı üzerine bundan vazgeçen ve bunu da o yabancıya ileten oduncunun her hâli yarı ciddi, yarı gülünçtür. Kuşu yakalarken oduncunun eşeğin altında kuşu yakalamak için beklediği sürede oluşan görüntü masaldaki ilk güldürme ögesidir. Küçük çocuğu ilk başta evine almayan yaşlı kadının çocuğun kendisine altın vermesi üzerine bir anda söylem değiştirerek ona “oğulluk” teklif etmesi, dünyalar güzeli kızın eşeğe dönüşmesinden sonra küçük çocuğun eşeği koşturmasıyla oluşan görüntüler masaldaki diğer gülünç durumlarıdır.

“Altın Ne, Gümüş Ne, Bakır Ne?” adlı masalda ise diğer masallarda görülenlerden daha derin ve ciddi gülünç öğelerin var olduğu görülmektedir. Bunlar vezirlerin devletin başında bulunması ve bu nedenle birçok konuda yetkin bilgiyle donanmış oldukları varsayılmasına karşın doğru yanıtı kendilerinin değil bir köylü kızının vermesiyle içine düştükleri zülde, hırsızlık yapacak kadar erdemsiz olmalarının anlaşılmasıyla yaşadıkları rezillikte, kendilerini şifeli biçimde şikâyet eden sözleri padişaha bizzat kendilerinin aktarmalarında gösterdikleri aptallıklarında ortaya çıkmaktadır.

“Üç Kızlar” adlı masalda şehzadenin konuşmama ve hiçbir şeye tepki vermeme biçiminde gerçekleşen bir tür ölümü karşısında halkın eğlenceler düzenlemesi Mennippos yergisini açıklarken Bakhtin’in “ölüme karşı gülme, gülme krizi” olarak andığı yarı ciddi, yarı gülünç durum örneğidir. Aynı masalda kızın şehzadeyle eğlendiği görüntüsü oluşturmak için yastıkla oynaması ve ebe kadına şaka yapması gülünçlük özelliği taşıyan görüntülerdir.

İncelenen kitapta geçen gülünçlükler arasında “Taş Evin İki Kızı” adlı masalda yaşlı kadının kızının çifti ile öz kızını ayıramaması, son düğünlerde kızın annesi yerine bir güvenlik önlemi olarak damatların gelin yanına oturması da sayılabilir.

Skandal Sahneleri

İncelenen kitapta yer alan masallardaki skandal sahnelerinin büyük bir çoğunluğu aldatmayla ilgilidir. Öyle ki “Cevahir Yumurtası”, “Üç Kızlar” adlı masallarda bazı kadınlar kocalarını aldatmaktadır. Ancak masallardaki skandallar yalnızca bunlardan ibaret değildir. “Üç Kızlar” adlı masalda şehzadeyi iyileştirmek yerine öldüren doktor ve oğlunu hayata döndürdüğü izlenimi oluşturan bir kız, “Taş Evin İki Kızı” adlı masalda yaşlı bir kadın başta padişahlar olmak üzere bütün halkı aldatarak bir skandala imza atmaktadırlar. Ayrıca bu masalda padişahların kendi gelinlerini dahi tam anlamıyla koruyacak güçte olamayışları, aldatılabilmeleri de örtülü skandallardır.

İncelenen masallarda skandal oldukları halk içinde yarattığı infialden anlaşılan olaylar da vardır. Örneğin “Padişahın Bir Kızı” adlı masalda prensesin yedi senede dokuduğu gergefi bir kuşun bir anda alıp götürmesi ve “Cevahir Yumurtası” adlı masalda büyük çocuğun karısını kervancı başının kaçırması bu türden olaylardır.

“Altın Ne, Gümüş Ne, Bakır Ne?” adlı masaldaki skandallar ise daha çok toplumsal etkiler taşımasıyla kitaptaki diğer skandal sahnelerinden ayrılmaktadır. Öyle ki vezirler bir köylü kızın bildiği soruya doğru yanıtı vermemekle kalmamış, hırsızlık yapmışlardır. Bu açıdan bakıldığında masallardaki skandal sahnelerinin başta aldatma olmak üzere, yetersizlik, güçsüzlük ve erdemsizlik bağlamlarında kurgulandığı söylenebilir.

Kendi Kendine Konuşmalar

Kişilerin kendi kendileriyle konuşturulması, diğer metin ürünlerinde olduğu gibi masallarda da içsel tartışma, düşünme ve duyguları okurlara anlatabilmek için önemli bir araçtır. Bu konuşmalar ayrıca kişilerin türlü zayıflıklarını okurlara gösterdikleri için de Menippos yergisi içinde ele alınabilir.

“Cevahir Yumurtası” adlı masalda kadının “*Bu yumurtlamayan kuş için sevdiğimden mi olacağım?*” (s. 17) diye düşünerek kuşu kesip pişirmesi, sarrafı bekledikten sonra umudunu kaybedince “*Gelmeyecek!*” (s. 17) deyip komşusuna gitmesi, çocukların “*Anamız biçim için yapmış*” (s. 17-18) sanarak pişen kuşu yemeleri, büyük çocuğun eşi kaçırıldıktan sonra “*Dervişin dedikleri...*” demesi ve “*Belki analarını bulurum.*” (s. 27) diyerek yola devam etmesi kendi kendine yapılan konuşmalardır.

Padişah vezirlerinin “Altın Ne, Gümüş Ne, Bakır Ne?” adlı masalda kendilerine tanınan süre dolmasına çok az kaldığı bir sırada yaşlı adamın yanına gelirken “*Bu da bilmezse kurtuluşumuz kalmadı.*” (s. 32) biçiminde sızlanmaları, en çok güvendiği insanlar olan vezirlerin hırsızlık yapmaları üzerine padişahın

“Vezirlerim altın çalar beni aldatırsa, başkaları neler yapmaz?.. O ihtiyar da küçük kızın yerine büyük kızını verir.” (s. 37) diyerek evleneceği kızı seçmek üzere bizzat kendisinin bir sınav yapması masaldaki içsel konuşmanın örneklediği anlardır.

“Üç Kızlar” adlı masalda büyük kızın kuyudan indikten sonra bir altın merdiven görünce *“Bu da neyin nesi?”* (s. 40) demesi, bu kızı arayan beyin kızı bulmak için denediklerinin sonuçsuz kalması ve yeni bir şey yapmaya karar verdiğinde *“Bu böyle olmayacak.”* (s. 44) ve kızı bulunca *“Aradığım kız bu.”* (s. 46) demesi masaldaki kendi kendine konuşmalardan bazılarıdır. Aynı masalda ortanca kızın *“Benim surum mezarlıkta olacak, gidip sınyacağım.”* (s. 47) diyerek yola çıkması, oraya varınca da *“Geceyi burada geçirmeliyim.”* (s. 47) biçiminde düşünmesiyle en küçük kızın yalnız kalınca *“Ablalarım bakıcının dediklerini yaptılar. Bu sessiz evde tek başıma ne yapayım?”* (s. 50) deyip talihini aramaya çıkması, yolda padişahın oğlunu eğlendirmeye çalışan insanların dertli olduklarını söylemeleri üzerine içinden *“Bu nasıl dertmiş! Hem gülüp oynuyorlar, hem de dertlilermiş!”* (s. 51) sözlerini geçirmesi, aynı kızın şehzade dolabın içine girerken *“Bu orada ne yapacak?”* (s. 53) tümcesiyle aktardığı merakıyla şehzadenin peşine düşmesi masalda yer alan diğer kendi kendine konuşma örneklerinin görüldüğü sahnelerdir.

“Taş Evin İki Kızı” adlı masalda yaşlı kadının bembeyaz serçe parmağını gördükten sonra şehzadenin *“Parmağı bunca aksa, teni güllercedir.”* (s. 59) diye iç geçirmesi, kızın kaybolmasına karşın yaşlı kadının ırmağa süt dökmeye devam ettiğini görmesi üzerine şehzadenin *“Vaktiyle kızımın suyu, demişti. Kızını ırmak aldı, yine de döküyor. Bu nasıl iş!”* (s. 62) diyerek kuşkularını dile getirmesi ve Horasan padişahının *“Gözüm gönlüm bi tecik oğlum gitti, gelmez...”* (s. 68) diyerek üzülmesinde, bu şehzadenin durumuna acıyan yaşlı kadının kendi kendine *“Kızımı bana da vermediler. Yerini o buldu, onun düşeliği.”* (s. 69) diye düşündükten sonra harekete geçmesinde, bunun üzerine şehzadenin *“Kocakarının bir bildiği olacak.”* (s. 69) diyerek umutlanmasında, taş evden çıkan kızlardan hangisinin kendi kızı olduğunu çözemeyince yaşlı kadının kendine *“Hangisi kendi kızımdı?”* (s. 72) sorusunu sormasında içsel konuşma yaşandığı görülmektedir.

“Padişahın Bir Kızı” adlı masalda genç oduncunun şaşkınlığını *“Bu nasıl iş! Kendi başlarına bu develer nere gider?”* (s. 76) sözleriyle belirtmesi ve yer altında *“Hele iş danıştıkları kimmiş?”* (s. 77) diye peşine düştüğü gizemi çözerken bir peri beyinin elindeki mendile bakarak *“Seni işleyen ellere ne zaman kavuşacağım!”* (s. 77) diyerek ağladığını görmesi anlatıda yer alan kendi kendine konuşma örnekleridir. Aynı masalda deve sürüsünü beklerken oğlanın umudunu kaybetmemek için kendi kendine *“Er, geç gelecekler.”* (s. 79) kendi kendini telkin etmesi de masalda sahnelenen içsel konuşmanın gerçekleştiği başka bir andır.

Aşırı Duygular

Aşırı duyguların masalda kahramanların edimlerini gerekçelendirmenin yanında sahnelenen eylemlerin tonunu yansıtarak konunun derinleşmesinde belirleyici rol oynadıkları düşünülmektedir. Aşırı duyguların betimlenmesiyle masaldaki bazı tuhaf edimlerin gerekçeleri daha net alımlanabilecektir ve çok söylemli bir yapının ortaya çıkmasında rol oynayan farklı duyguların betimlemesi yapılacaktır.

“Cevahir Yumurtası” adlı masalda iç içe geçmiş ve birbiriyle çarpışan farklı yoğun duygulardan en belirginleri sarrafın hırsı, oduncu karısının bu adama beslediği aşk ve büyük oğlanın eşinin Kervancı başına duyduğu öfkeyle birlikte ailesine duyduğu özlemdir.

“Altın Ne, Gümüş Ne, Bakır Ne?” adlı masalda, padişahın kendilerine ceza vermesinden dolayı vezirlerin duydukları korku onlara birçok zor işi yaptırmakta, paraya düşkünlükleri ise onları güç duruma düşürmektedir.

Paraya düşkünlük veya maddiyata gösterilen acizlik “Taş Evin İki Kızı” nda bir annenin ortaya koyduğu davranışlarında anlatılırken, bu duygunun karşısı olarak özverili olmak ve sevilen birine duyulan derin özlem gösterilmektedir.

“Üç Kızlar” adlı masalda ele alınan aşırı duygulardan önde geleni annesi ve babası öldüğü için yapayalnız kalmış yoksul kızların bir eş bularak varıl bir yaşama erişme isteğidir. Ayrıca bu masalda padişahların evlat kaybindan dolayı duydukları üzüntü öyle derindir ki ortanca kızın gittiği ülkede herkes karalar giyip ağlamakta, küçük kızın gittiği ülkedeysse bütün halk eğlence gösterisi sergilemeye mecbur edilmektedir.

“Padişahın Bir Kızı” adlı masalda genç bir prensesin işlediği gergef kaybolunca yaşama uyum sağlamakta zorlanması, gergefi bulduğunu söyleyen bir yabancının sözlerine inanarak bilinmeyen yerlere gitmeyi göze alışı, tanımadığı birine beslediği derin sevgiden dolayı bilmediği bir âlemde yaşaması ve sonra yaşadığı onca sıkıntıya sabretmesi de yine Mennippos yergisinde özel bir yeri olan aşırı duygu örnekleridir.

Türler Arası Geçiş/Geleneksel Metin Türünden Kopmalar

İncelen masalları derleyip aktaran kişi, şair yönüyle de öne çıkan sanat ve düşün adamlarından biridir. Onun bu yönü, derlediği masallarda kimi söylemlerin şiirsel biçime daha yakın bir biçime bürünmesini kolaylaştırmıştır. İncelenen anlatılarda masal türünün geleneksel biçimi içinde yer alan sözcelerden önemli bir kısmı şiir türünden metinlerde görülebilecek betimlemeler, alışılmadık bağdaştırmalara dönüşmüşlerse de kimi söyleyişlerde geleneksel kalıplar üzerinde

yapılan oynamalarla bir biçimde türsel sorgulama yapılmıştır. Sözgelisi, masallara “Bir varmış iki yoğumuş” (s. 11, 58) tekerlemesiyle başlanmakta, geleneksel söyleyişle ilgili çeşitlemeler yapılarak eski yapı ile yazarın düzenlemesinin bir arada olduğu katmalar oluşturulmaktadır.

“Üç Kızlar” adlı masalın “İksiz çağlarda” söz öbeğiyle başlaması, anlatı içinde kimi yerlerde Türkçe sözdizimindeki genel kuralın alt üst edilmesi gibi kullanımlar şiir söylemine yakın dil bilgisel sapmalardır. “Yüzü göklerin mavisinden süzölmüş” (s. 21), “dudakları mercanlara renk, uzun saçları laciverte tat vermiş” (s. 21), “kurşun atsan yetişmez” (s. 27), “dünyalarca sevinmek” (s. 30, 39) betimlemelerindeki alışılmamış bağdaştırmalarla, “önden esenlik, sonra şenlik” (s. 35), “denizce derin” (s. 62), “yemekler döküyor kurda kuşa” (s. 46), “parmağı bunca aksa teni güllercedir” (s. 59), “mavi zamanlar içinde” (s. 73) gibi söylemler hem genel kullanım dili hem de masal dili için özgün söyleyişlerdir.

İncelenen masalların derleyicisi, anlatıların başlangıç ve gelişme bölümlerinde yaptıklarının yanı sıra geleneksel bitirme motifi yerine “Onlar ermiş muratlarına, biz çıkalım kerevetine. Elmalar size.” (s. 38), “Gökten üç elma düştü, biri bana ikisi size.” (s. 57), “Gökten üç elma düştü, üçü de size.” (s. 70), “Ben oradan geliyorum. O ülke halkı mutluluk içinde. Getirdiğim armağanlar size.” (s. 86) demeyi tercih etmiştir. Bu değişimlerle, incelenen masallarda tür dışında ele alınabilecek söylemlerle masal biçimi, anonim anlatı geleneğiyle bireysel söylemin üst üste geçtiği çok söylemli yapılar oluşturulmuştur.

Aktarıcı yazar, masal türünden metinlerde -mİş’lı zaman çekimi yapısında da birtakım değişiklikler yaparak geleneksel masal biçiminden ayrı bir anlatım biçimi geliştirmiş olsa da bu değişimin çok söylemli yapı oluşturulmasına önemli bir katkısı yoktur. Zira Zeyrek (1990)’e göre masalarda öykülenen veya arka tasarımda gerçekleşen durum ve olayın anlatımında -mİş’in kullanılması şaşmaz bir kural değil, bir eğilimdir (84). Bu açıdan bakıldığında yüklem çekiminde bu ekin dışında aktarıcı yazarın başka ekleri seçmesi, genel bir kuraldan değil; bir eğilimden uzaklaşma sayılacağından türsel bir kopuş içinde ele alınması mümkün görünmemektedir.

Uç Yoksulluk Görüntüleri

Metinlerde önceleri rahat ve varsıl bir yaşam süren kahramanları bir anda yoksulluğun en ağır biçimde yaşandığı ortamlarda betimlenmek Menippos yergisinde kişilerin yoksulluktan korkmamaları gerektiğini anlatan, yoksulluk içindeki yaşamı ve yoksul kişileri anlamaları için insanlara olanak tanıyan öğelerdir.

“Cevahir Yumurtası” adlı masalda önceleri varıllık içinde yaşamaktayken büyük oğlanın her şeyini kaybetmesi, karısının yabancılar ait çamaşırları para

karşılığında yıkaması Menippos yergisi açısından önemli bir unsurdur. Ne var ki büyük oğlan bu zorluklar sonunda bir ülkenin padişahı olmaktadır. Böylelikle yoksulluktan varsıllığa, varsıllıktan yoksulluğa ve en sonunda yeniden varsıllığa ulaşılan bir akış içinde farklı kazanç durumlarına ait aynı kişiye ait farklı göstergeler bir araya getirilmektedir.

“Üç Kızlar” adlı masalda izlenen uç yoksulluk görüntüleri, çocukların anne ve babaları öldükten sonra yaşadıklarından oluşmaktadır. Ancak kızların üçü de çeşitli güçlükler sonucunda varsıllığa erişmektedir.

İncelenen kitapta kendini en belirgin biçimde gösteren uç yoksulluk örnekleri “Padişahın Bir Kızı” adlı masalda geçmektedir. Prenses saraydan çıkıp yer altında yaşamaya başlamakta, dokuz ay sonra yeryüzüne giderek bir evin ahırında doğumunu yapmakta; çocuğunu hasır üstünde yatırmakta, kendisi çul giymektedir (s. 85). Ancak sultanın gerçekler açığa çıkınca bu yoksulluktan kurtulması, kendisinin ve çocuğunun daha varsıl bir yaşamın göstergeleri olan nesnelerle donatılması yoksulluk ve varsıllığın karışımından oluşan çok söylemli anlatı kesitleridir.

Alışılmadık Davranışlar

Alışılmadık davranışlara masal türü içinde sıkça rastlanılması doğaldır. Ancak bunlardan kimileri de vardır ki bunların alışılmadık oldukları masal içinde de dile getirilmektedir. Söz gelişi, sarrafın bir yumurtaya ağırlığınca altın ödemesi, dokunduğu sular altın olurken bir çocuğun taş çekmek gibi zor bir işi yapması “Cevahir Yumurtası” adlı masalda alışılmadık oldukları satır aralarında belirtilen davranışlardır.

“Üç Kızlar” adlı masalda ortanca kızın, küçük kardeşini yapayalnız bırakarak “kendi talihini aramaya” gitmesi, bir doktorun hastasını kendi isteklerini yaptırmak için öldürüp diriltmesi ve “Taş Evin İki Kızı” adlı masalda yaşlı bir kadının her gün ırmağa süt dökmesi yine anlatı kahramanlarının dahi şaşıkları işlerdir. Bunlar dışında masallarda alışılmadık davranış örneklerine rastlanılmamıştır.

Kötü İçerikli, Kaba Söylemler

Masalların çocuklara seslenen bir yapısının olması bu tür metinlerde kaba, argo ve küfür içeren sözlerle karşılaşma olasılığını azaltmaktadır. Menippos yergisi açısından söylemde çok katmanlılığı oluşturmak için gerçek yaşamda kendisine yer bulmuş birçok kesimden insanla bu insanların söylemlerinin bir araya geldiği metinlerde küfür ve argo ifadeler, kaba sözlere yer verilmesi doğaldır. Ancak incelenen masallarda yaşanan kimi kötü işleri yapan kişilere yönelik söylenen kaba söz, argo ifade ve küfürlerin de yer aldığı görülmektedir. Sözelimi masal kitabının başında yer alan şu dizelerde yarı ciddi, yarı gülünç iletiler taşıyan kötü bir dua vardır

“Hu diyenin huyu kurusun/ Dolmasının suyu kurusun/Bu meteli dinlemeyenin/ Fıçısının dibi kurusun” (s. 12). Bu sözlerin masalın dinlemesi konusunda dinleyicileri uyarmak gibi bir işlevi olabilir. Ancak aynı masalda geçen *“Yazıklar olsun anama.”* (s. 84) sözü büyük bir üzüntü ve hayal kırıklığı karşılığında edilen yalın bir ilenç dışında değerlendirilemez.

Masallarda geçen *“kocakarı”* (s.20, 22, 58, 60, 61, 62, 66, 67, 69, 72), *“kelleyi götürmek”* (s.33), *“bulmacaya çatmak”* (s. 36), *“budala adamlar”* (s.36), *“alçak”* (s.47), *“namussuz”* (s. 47), *“çekilip gitmek.”* (s.48, 51), *“kelle kesmek”* (s. 51), *“kör”* (s.33, 34, 36, 58), *“topal”* (s.33, 34, 36, 58, 59, 63, 86), *“çolak”* (s.60), *“işkillenmek”* (s.62), *“şafak atmak”* (s.31), *“paçaları tutuşmak”* (s.31), biçimindeki söz ve söz öbekleri de ölçünlü dilde kaba veya kötü sayılan sözler arasındadır.

ç. Sokratik Diyaloglar

Sokratik diyalogda bilinenin sorgulanmasıyla başlayan, kişinin gerçek anlamda bildiklerinin dar sınırlarını keşfetmesi; benzer yahut çelişkin savların çarpışmasıyla yeşeren bir sorgulama, bu sorgulama içinde de gerçeğin bilgisine sahipmiş havası takınan resmi monolojizmi alt üst etmeye çalışma, bir şey bildiklerini sanan insanların naif özgüvenlerinin karşısına dikilme, onları çoğu zaman ölüm gibi en büyük ceza ile tehdit ederek gerçeği aramaya zorlama vardır ve bu süreçte sıradan insanlar birer ideloğa dönüşürler (Bakhtin, 2014: 208-210). Sokratik diyaloglar sayesinde, metin yarı ciddi, yarı gülünç bir devingenlik kazanır. Bu devingenlik sayesinde farklı kesimlerden insanların söylem ve davranışlarının bir arada olduğu yapılar oluşturulur.

Sokratik diyaloglarda gerçeği aramaya zorlanan kişiler, bu serüven sonunda gerçeğin bilgisine asla ulaşamayacağını ve bilinenin daima kuşku duyulması gerektiğinin öğrenirler. Bu açıdan bakıldığında incelenen masal kitabında yer alan *“Altın Ne, Gümüş Ne, Bakır Ne?”* adlı masalın bütünüyle Sokratik diyaloglardan oluştuğu kolaylıkla söylenebilir. Öyle ki masal, ülkesindeki en bilge kızla evlenmek isteyen padişahın vezirlerine *“Altın ne, gümüş ne, bakır ne?”* sorusunu sormasıyla başlar. Vezirlerden hiçbiri bu örtülü sözcedeki anlamı çözemez. Bunun üzerine padişah, vezirlerini bu soruya doğru yanıt veren birini bulamazlarsa ölüm cezasına çarptırılmakla tehdit eder ve onları bu soruya doğru yanıt verecek kişiyi kırk gün içinde bulmakla görevlendirir. Bu görev esnasında vardıkları bir köyde gördükleri yaşlı adama vezirlerin soruya doğru yanıt vermemeleri dışında gelişen ilk yanılgıları *“Dede, çok yaşayan, çok gezen çok bilir.”* (s. 32) diyerek yaşla bilgeliğin arasında bir koşutluk olduğunu varsayımlarıyla gerçekleştirir. Öyle ki bu varsayım yine aynı anlatı içinde çürütülmüş, yaşlı adam da soruya tıpkı kendileri gibi doğru yanıt verememiştir. Bunun üzerine vezirler, yaşlı adamı ölümle korkutur. Bunu gören yaşlı kadın onlara direnç gösterse de başarılı olamaz ve çocuklarından yardım ister. Evin en küçük kızı, padişahın sorusuna gayet doğal bir biçimde yanıt verir. Babasının vezirlere önce görme ve yürüme engelli olduğu söylediği bu köylü kızın doğru yanıtı bilmesiyle

vezirler üçüncü kez gülünç duruma düşer. Ancak, masaldaki Sokratik diyalog bununla tamamlanmamakta, padişaha doğru yanıt ulaştırdıktan sonra vezirler, başka bir soruyla yeniden sınanmaktadırlar. Bu defa bilge kız kendisine dünür gelen vezirlere “*Önden esenlik, sonra şenlik.*” (s. 36) der, onlar ise bu sözün anlamını çözemez. Adamlarının cahilliğini yeniden gören padişah, onlara “*Bir de veziriz diye kasılırsınız. (...) Budala adamlar!*” (s. 36) diyerek kızar ve sözün anlamını açıkladıktan sonra kızı istemeden önce esenlik dilemeleri gerektiğini söyleyerek tekrar gönderir. Bu defa da kız evlenmek için padişahın armağanlar ister. Padişah kızın istediği armağanları vezirlere emanet eder. Ancak vezirler kıza götürmeden önce armağanlardan bir kısmını çalar. Bunu fark eden kız vezirlere padişaha iletmeleri istemiyle şunları söyler: “*Padişaha söyleyin, kırk tane kaz göndermiş, kanatları, kuyrukları yoluk.*” (s. 37). Vezirler, bu sözün anlamını da çözemeyerek olduğu gibi padişahlarına iletince kendilerinden toplumsal konum açısından oldukça düşük düzeydeki bir genç kız tarafından küçük düşürülürler. Üstelik gerçeğin bilgisinden hiçbir zaman emin olamayan padişahın bu olaydan sonra hiç kimseye güveni kalmaz ve evleneceği kızın doğru kız olduğundan emin için son bir sınav yapar. Bu sınavda yaşlı adam ve yaşlı kadının üç kızı da padişahın huzurunda hazır bulunur. Padişah onlara “*Yiyeceklerden en çok neyi seversin?*” (s. 37) sorusunu sorar. Ablalarının sıradan yanıtlar verdiği bu soruya bilge kız “*Deniz üstünde tere, mum üstünde kebab.*” (s. 37) diyerek ilginç bir yanıt verir. Ancak bu kez padişah da kızın bu sözlerindeki derin anlamı çözemez ancak en azından yanlış biçimde açıklamaya veya sözlerdeki anlamı araştırmaya yeltenmeyerek gülünç duruma düşmez. Masal, bu olay sonrasında yapılan düğün ile son bulur. Bu bitiriş ile başkalarının bilgisini sınavan padişah da tıpkı vezirleri gibi gerçeğin bilgisine kendisinin de sahip olmadığını köylü ve genç bir kızın üstlendiği düşünlük aracılığıyla kendi de anlamıştır.

d. Karnaval Unsurlar

Karnaval unsurlar, anlatı kurgusunda bir anda beliren kargaşa ve hep birlikte yapılan eğlence veya yas törenlerinde, bir ritüelin zorlandığı görüntülerde, benzer karakterlerin yan yana getirilerek çarpıştırıldığı olaylarda, kralın gülünç bir biçimde seçtiği anlarda metinde kendine yer bulur.

Yaşanan kargaşa sürecinde alışılan düzen bozularak yeni bir denge arayışına girilir. Bu kargaşa sürecinde farklı kesimden insanlar bir araya gelebilir, kişiler önceki yaşantılarında bulunduklarından başka bir konuma geçebilir. Bütün bu değişiklikler kaçınılmaz olarak farklı koşul ve özellikteki insanların söylem ve davranışlarının metne yansımaları doğurur. Sözgelisi “Cevahir Yumurtası” adlı masalda çıkan fırtına kendilerini dövecek olan annelerinden iki çocuğu kurtarmakla kalmamakta, onları önceden bilmedikleri iki farklı ülkeye göndermekte, çocuklar gittikleri bu ülkede yeni bir yaşam düzeni oluşturmak zorunda kalmaktadır. Ancak çocukların yeni yaşamlarında kurdukları düzen, bir başka kargaşayla yeniden yıkılacak; küçük

çocuğun ağzından kuş yüreğinin alınmasına cinlerin kızması üzerine yer gök karıştıktan sonra çocuk yeniden başka bir ülkeye gidecek, ağabeyi ise bir anda her şeyini kaybettikten sonra bütün düzenini bozarak başka bir şehre göçecek ve orada yeni bir yaşam kuracaktır. İki kardeş ancak son gittikleri yerde bir araya gelecektir. Böylelikle ilk kargaşa çocukları ayırırken ikinci kargaşa onları birleştirmiştir. Ancak her kargaşa çocukların toplumsal konumları ve ruhsal yapılarında farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir. İlk kargaşadan sonra iki çocuk da kimsesizdir ve kendi ayakları üstünde durmak zorunda oldukları bir yaşamları vardır. İkinci kargaşa küçük çocuğu sorumluluk alma bilincine erişecek kadar olgunlaştırmış, büyük çocuğa ise padişahlık yolunu açmıştır.

Metinlerde kimi zaman konumları yakın olduğu için benzer karakteristik özellikler taşıması muhtemel olan kişilerin aynı olaya verecekleri tepkiler arasındaki farklılık gösterilerek de karnaval bir görünüm oluşturulur. Böylelikle tepkilerin bireyselliğini açığa çıkarılır, toplumsal konum ve genel özellikler içinde dahi kendini duyumsattıran bireyselliğin ürettiği söylem katmanları birbirine üst üste ulanır. Söz gelişi “Taş Evin İki Kızı” adlı masalda, farklı ülkelerde yaşamalarına karşın benzer kültürel özellikler gösteren ve birbirlerine “*kardeşim*” sözüyle seslenecek kadar yakın olan iki şehzade aynı kıza âşık olmaktadır. Ancak âşık oldukları kızın annesi ikisine de aynı oyunu oynamasına karşın, kızın ırmağa düştüğünün anlaşıldığı anlarda ikisinden de farklı tepkiler almaktadır. Öyle ki şehzadelerden biri kadına bir suçlamada bulunmadan, âşık olduğu kıyı aramaya koyulurken diğer şehzade olay anında kadını suçlamakta ve kadına önceden verdiği mücevheratı geri almak için kadına başvurmaktadır. Böylelikle anlatıda karnaval katmanların oluşumu için gerekli koşullardan biri olan benzer karakterlerin aynı olaya karşı verdikleri tepkilerle bireysel özelliklerin somutlaştırıldığı çok söylemli bir yapı oluşturulmuştur.

Kişilerin kendi bakış açılara göre yorumladıkları, herkes için farklı anlamı ve sonuçları olan durumlarda birbirini desteklemeyen davranışların sergilenmesiyle metinde belirgin veya belirgin olmayan kargaşalar oluşur. Gerçekleşen olayın veya yaşanan durumun değeri, kişilerin istek ve çıkarlarına göre değişir. Bu durum sonucunda aynı olaya farklı bakan yaklaşımlarla en az iki farklı söylem ve davranış biçimini anlatıda oluşturularak anlatı çok söylemlilik açısından derinleştirilmektedir. Örneğin incelenen masallardan “Padişahın Bir Kızı”nda bir bey oğlu için gerçek bedenine kavuşmak, yer altından çıkmak ve sevdikleriyle birlikte özgürce yaşamak anlamına gelen yangın, periler için büyük bir kıyım olmuştur. Yaygara ve kargaşa üzerine beylerini ateşten kurtarma amacıyla kuş bedenine girerek oraya gelen birçok peri oracıkta yaşamını yitirince, bey oğlu özgürlüğünü kazanmıştır.

Kargaşa kadar toy, düğün, şölen, cenaze törenleri de halkın birçok kesimini bir araya getirmesiyle metinde doğal bir yolla söylem ve davranış çeşitliliği

oluşturmaktadır. İncelenen masalların tamamında kırk gün, kırk gece düğün yapılması; insanlar ve hayvanlara toylar düzenlenmesinde, “Üç Kızlar” adlı masalda görülen toplu yas ve yapay eğlencelerde olduğu gibi toplumun her kesiminden insan farklılıklarını unutarak eşit düzlemde ve aynı uzamda, benzer duygu ve amaçlarla yer alabildiği; böylelikle herkesin eşit ve benzer olduğu gösterilmektedir.

Sürekli yinelenen olgu ve olayların sıklıkla anılması anlatı içindeki gerçekliği arttırmakta, anlatılanların bütün insanlar ve dönemler için geçerli olduğunu çağrıştırmaktadır. Ancak insanların doğrudan gözlemleyebildiği en büyük doğa varlığı olan güneşin doğuşu ve batışını, ayın farklı biçimlerini; deprem, sel, çığ düşmesi, toprak kayması gibi doğal afetleri yansıtan sahneler anlatı içinde yer verilmesi bütün devinışteki bu yıkılmaz düzenin sarsılabileceğini çağrıştırmakta ve insanı kuşatan doğanın da güçsüz olduğunu en büyük doğa varlıklarına dil aracılığıyla diz çöktürülmesiyle gösterilmektedir. Bu durum incelenen masallarda en yalın biçimde güneşin bir anlamda ölmeye ve doğmaya zorlandığı günbatımı ve gündeğumunu gösteren anlatı kesitlerinde görülmekte, alanyazında “ritüelin zorlanması” olarak anılan bu duruma, öğünlere yapılan atıfların yanı sıra özellikle insandan doğaya aktarma yoluyla oluşturulan “*gününburnu* (gündeğumu)” (s. 20,58,73) sözcüğüne sıkça yer verilmesinde rastlanılmaktadır. Bu ögelere yer verilmesi veya atıf yapılması ritüelin zorlanmasının yanında dinleyicilere/okurlara zamanlara göre belirlenen davranış kalıplarını da göstermektedir. Sözel geliş incelenen masalların her birinde dinlenme ve uyuma gibi normal eylemlerin yanı sıra gizli, cesaret gerektiren işler gece yapılmakta (s. 16, 19, 23, 24, 27, 28, 29, 47, 48, 49, 53, 79, 81), bir soruna çözüm bulmak için yeni günün doğması beklenmekte, sabahın olmasıyla insanlar gündelik işlerini ve mesleklerini yerine getirmektedirler (s. 13, 20, 23, 24, 27, 28, 30, 32, 34, 47, 49, 50, 53, 58, 63, 70, 74, 78, 79, 81).

Güneşin batmaya ve doğmaya zorlanmasına koşut olan bir başka şey ise bir padişahın padişahlığına son verilmesi, yeni bir padişah seçilmesidir. Böylelikle tıpkı doğadaki en büyük ve güçlü varlık gibi toplum içindeki en güçlü kişi de bütün gücünden yoksunlaştırılmakta, başka birine bu güç devredilmektedir. İncelenen masallarda yalnızca “Cevahir Yumurtası” adlı masalda gözlemlenen bu olay insanlara gücün geçiciliğini, sahip olunan güce güvenilmemesi gerektiğini anıttırmaktadır. Üstelik krallığın gülcünc bir biçimde devri, bu iletiyi daha da kuvvetlendirmektedir.

SONUÇ

Çok söylemlilik dildeki canlılığın anlatı düzleminde ete kemiğe bürünmesini; anlatılanların işlerlik, geçerlik ve gerçeklik kazanmasını sağlayan, çok yönlü bir etkileşimin sonucu gelişen, farklı söylem katmanlarının üst üste geçmesiyle

biçimlenen bir yapı olarak düşünülebilir. Bu türden bir yapılanışta bir ulusal dil içindeki bütün söylem çeşitlerinin, Sokratik diyalog ve Menippos yergisinin, karnaval unsurların tamamını bulmak mümkündür. Bu nedenledir ki çok söylemli bir yapılanışa sahip olan metinlerin kültürel ifade çeşitliliğini koruma ve genç kuşaklara aktarmaya önemli katkılar sunacağı kesindir.

Masal türünden metinler, genç kuşakların ana dillerini edinmeleri sürecinde karşılaştıkları ilk yazınsal nitelikli anlatılardır. Önceleri anlatıcıların ağzından doğrudan dinlenen masallar, günümüzde derleyen ve yazıya aktaranların çabalarıyla çocuklara ulaşmaktadır. Ancak, sözlü bağlamda her icra edilğinde yeniden düzenlenerek biçimlenen bu anlatılar, sözlü edebiyattan yazılı edebiyata aktarılırken çoğu zaman aktaranın müdahalesiyle değişimlerin daha somutlaştığı, kalıcılaştığı ürünlere dönüşmektedirler. Yazıya aktarılmadan önce binlerce yıllık geleneğin ve kültürel çeşitliliğin izleriyle hâlihazırda çok söylemli bir yapı arz eden masallar, kitap olarak basıldıklarında yeni dönemin bağlamı ve yeni oluşun koşullarına göre adeta yeniden üretilmektedir. Masal anlatısı üzerinde yapılan bu değişiklikler, derleme masalların çok söylemlilik durumlarının belirlenmesini zaruri kılmaktadır.

Bu çalışmada Oğuz Tansel'in derlediği beş masal, bu çalışmada söylem çözümlemesi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. İnceleme sonuçlarına göre çalışmanın örneklemini oluşturan masalların çocukların alımlayabilecekleri ölçüde ve küçük bir oylum içinde cinsiyete, ekonomik duruma, toplumsal konuma, yaşa, duygulara göre farklılaşan söylem ve davranış örneklerini içererek; ani değişim ve dönüşümleri, olağanüstü olayları, skandal sahnelerini, yarı ciddi yarı gülünç olayları, kendi kendine konuşmaları, türsel sapmaları, alışılmadık davranışları, kötü içerikli kaba sözleri, uç yoksulluk görüntülerini kapsayan Menippos yergisinin birçok unsurunu bünyesinde barındırarak; Sokratik diyalog ve karnaval anlatım öğelerini okur veya dinleyenlerine sunarak çok söylemli birer yapıda olduğu saptanmıştır. Bu bulgulara göre incelenen masalların kültürel ifade çeşitliliğinin aktarımına katkılar sunacağı söylenebilir.

Kültürel ifade çeşitliliğinin aktarımında öne çıkan konulardan biri yerel söyleyişlerin yazınsal ürünlerde kullanımınıdır. Yerel söyleyişlerin yazınsal ürünlerde korunması hakkında Türk yazın biliminde bir ayrışma ve tartışmanın olduğu bilinmektedir. Oysa köy romanlarında bazı ağız özelliklerine ölçülü bir biçimde yer verilmesi, doğru görünmekte; böylelikle ağızlarda yaşayan sözcük ve söz kalıplarının yazınsal dile kazandırılması mümkün olmaktadır (Yaman, 2006:407). Şüphesiz ki bu görüşleri yalnızca köy romanlarıyla sınırlandırmak doğru değildir, masal türünden metinlerin aktarılmasında da ağız özelliklerine yer verilmesi gerekir. Nitekim Sakaoğlu (2012)'na göre masallar derlenirken bölgesel kullanımlar aynen yazılmalıdır (338). Aksi takdirde dilin varsıllık alanlarından biri olan yerel söyleyişlerin terk

edilmesiyle kültürel ifade çeşitliliği açısından önemli bir kayıp yaşanacaktır. Bu nedenle incelenen masalların yerel söyleyişteki bazı sözcükleri koruması olumlu bir özellik olarak değerlendirilebilir.

İncelenen masallarda betimlenen toplumsal ütopya varsıl olmak, ailece birlikte yaşamak ve insanların birbirini sevmesidir. Ancak bu çalışmada, araştırmanın oylumu nedeniyle masalların iletileri çözümlenmemiştir. Fakat incelenen masalların tamamında iyiliğin, erdemin, çalışkanlığın kazandığı; kötülüğün kaybettiği görülmüştür. Bu nedenle incelenen masalların eğitimsel açıdan çocukların kişilik gelişimini destekleyici oldukları söylenebilir.

Ayrıca incelenen masallar psikoloji ve zihin gelişimi açısından da bireyler için yararlı birtakım unsurlar içermektedir. Bu unsurları ele alırken Bascom (2005: 138-142' den akt. Öncül, 2009:84)'un halk anlatılarının işlevleri arasında toplumsal ve kişisel baskılardan kaçma aracı olma işlevini hatırlamakta yarar vardır. Sokratik diyalog, Menippos yergisi ve karnaval öğeleri halk anlatılarının bu işlevini yerine getirmekle birlikte kişilere gerçeği sorgulama, ele alınan konuyla ilgili derin iletiler verme ve gerek metnin kendisine gerekse metin düzleminden hareketle gerçeğe yaşama eleştirel, sorgulayıcı ve ironik bakabilme anlayışının geliştirilmesine de güç kazandıran çok söylemli katmanlardan biri olmaktadır. Bu öğeler sayesinde incelenen masalların devingen bir canlılık edinerek yapaylıktan kurtulduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akturan, U., Domaç, B., Semiz, Y., Tahminçiler, E., ve Bağcı, F. (2013). Söylem Analizi. T. Baş, U. Akturan, M. Ataçarapınar, İ. Atak, F. Bağcı, M. Çamır, . . . D. Yıldız içinde, *Nitel Araştırma Yöntemleri Nvivo ile Nitel Veri Analizi, Örnekleme, Analiz Yorum Örnek Uygulamalı Ayrıntılı Vaka Analizi* (s. 25). Ankara: Seçkin.
- Allen, G. (2000). *Intertextuality The New Critical Idiom*. London: Routledge.
- Bakhtin, M. (2014). *Karnavaldan Romana Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*. (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Balcı, A. (2013). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bascom, W. R. (2005). Folklorun Dört İşlevi. *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar* (F. Çalış, Çev., Cilt 2, s. 125-152). içinde Ankara: Geleneksel.

- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *Social Construction of Reality*. New York: Anchor.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cuşa, H. (2015). Yusuf Atılgan'ın Aylak Adam Romanına Bahtin'in Diyoloji Kuramı Eksenli Bir Yaklaşım. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Kitap & Cafe Serüven.
- Çelik, H., Ekşi, H. (2008). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 99-117.
- Çolak Bostancı, G. (2009). Türkçedeki Temel Kelimelerin Çağrışımlarında Altkültürün İzleri. *Millî Folklor*, 10(81), 64-77.
- Dorcas Yung, F. (2014). Polylingualism and Heteroglossia in English Language Children's Novels about East Asia. *15th International Bakhtin Conference, Bakhtin as Praxis: Academic Production Artistic Practice Political Activism*. Stockholm: Royal Institute of Art.
- Elliot, R. (1996). Discourse Analysis: Exploring Action, Function and Conflict in Social Texts. *Marketing Intelligence and Planning*, 14(6), 65-68.
- Erdoğan, İ., Korkmaz, A. (2002). *Öteki Kuram, Kitle İletişiminde Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirilmesi*. Ankara: Erk.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Gür, T. (2013). Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 5(1), 185-202.
- Gürel, Z., Temizyürek, F., Şahbaz, N. K. (2007). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Öncü Kitap.
- Hopf, T. (2004). Discourse and Content Analysis: Some Fundamental Incompatibilities. *Qualitative Methods*, 2 (1), s. 31-33.
- Kaplan, R. (2014). *Edebiyat İncelemelerinde Yöntem*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- McCallum, R. (1999). *Ideologies of Identity in Adolescent Fiction: The Dialogic Construction of Subjectivity* (Cilt Children's Literature and Culture 8). New York: Garland.

- Mil, B. (2007). Nitel Araştırmalarda Söylem Analizi ve İlkeleri. A. Yüksel, B. Mil, Y. Bilim (Dü) içinde, *Nitel Araştırma: Neden, Nasıl, Niçin* (s. 157-167). Ankara: Detay Yayınları.
- Morse, J. M. (2000). Determining Sample Size. *Qualitative Health Research* 10, 3-5.
- Morse, J. M. (2001). Using Shadowed Data. *Qualitative Health Research*, 11, 291-292.
- Newham, W. L., Pantebre, J. J., & Spark, M. (1999). *Content and Discourse Analysis, Sequential Analysis*. New York: Cambridge University Press.
- Nikolajeva, M. (1996). *Children's Literature Comes of Age: Toward a New Aesthetic*. London: Garland.
- Nikolajeva, M. (2005). *Aesthetic Approaches to Children's Literature: An Introduction*. Oxford: Scarecrow Press.
- Oğuz, M. Ö. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği. *Millî Folklor*, 11(82), 6-12.
- Öncül, K. (2009). Masallardaki Devlet Kuşu Motifi. *Millî Folklor*, 11(84), 175-181.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Sakaoglu, S. (2012). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ.
- Sever, S., Karagül, S. (2014). Oğuz Tansel'in Derleyip Yazdığı Masal Kitaplarında Yer Alan Sözvarlığı Öğelerinin İncelenmesi. *Cyprus International University Folklor-Edebiyat*, 20(77), 173-188.
- Sözen, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi, Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Stephens, J. (1992). *Language and Ideology in Children's Fiction* (Cilt Language in Social Life Series). London: Longman.
- Tandoi, E. (2014). Heteroglossia and formation of identity postmodern children's novel. *15th International Bakhtin Conference, Bakhtin as Praxis: Academic Production Artistic Practice Political Activism*. Stockholm: Royal Institute of Art.
- Tansel, O. (2011). "Cevahir Yumurtası", "Altın Ne, Gümüş Ne, Bakır Ne?", "Üç Kızlar", "Taş Evin İki Kızı", "Padişahın Bir Kızı". (Kaynak Kişi: Emine Uyaroglu). *Üç Kızlar* içinde İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Tonkiss, K. (2006). Analysis Text and Speech: Content and Discourse Analysis. C. Seale (Dü.) içinde, *Researching Society and Culture* (s. 367-383). London: Sage.
- Ünal, H. (2015). *Çoksesli Şiir Poetikası: Hipotezler*. 03 09, 2015 tarihinde <http://edebistan.com/index.php/hayriye-unal/coksesli-siir-poetikasi-hipotezler/2007/09> adresinden alındı
- Yaman, H. (2006). Köy Romanlarında Halk Ağızlarının Deyiş Biçimi Olarak Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. C. Yıldız ve L. Beyreli (Dü.), *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Uluslararası V. Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu*. içinde II, s. 391-407. Ankara: PegemA.
- Zeyrek, D. (1990). -mİş'in Masallardaki İşlevi Üstüne. *Dil Bilim Araştırmaları*, 79-84.